

Deres Majestet, stortingspresident, statsminister, justisminister, kjære gjester og alle i Høyesterett.

"Med lov skal land bygges og ikke med ulov ødes". Fyndig formulerer Frostatingsloven rettsstatens grunnidé. Og Høyesterett skal nettopp verne om rettsstaten gjennom sine avgjørelser, ikke minst ved, ut fra lov og Grunnlov, å trekke opp rettslige rammer for offentlig myndighetsutøvelse. Dette samfunnsoppdraget har noen grunnleggende forutsetninger. Det må være fullgod kvalitet i saksbehandling og avgjørelser – noe som igjen krever tilstrekkelige og de beste faglige ressurser. Høyesterett må være og fremstå som en åpen og troverdig institusjon, ikke bare gjennom avgjørelsene, men også i arbeidsmåte, organisering og sammensetning. Skal Høyesterett kunne fylle sin rolle på en god måte for vårt samfunn, må Høyesterett bli møtt med tillit. Også for tillit er kompetanse og åpenhet avgjørende.

Møtet her i dag markerer skifte i justiarusembetet. Et slikt skifte er udramatisk, og i et velfungerende kollegium som Høyesterett er det ingen grunn til å overdrive betydningen av det. Men det minner oss om at Høyesterett er de lange linjers domstol, og det gir en foranledning til å gjøre opp status og kaste blikk både tilbake og fremover.

Vi markerte i fjor Høyesteretts 200-årsjubileum. Helt fra starten i 1815, midt i et daglig slit med å holde restansene unna, har Høyesterett løftet frem viktige og prinsipielle saker og har gjennom sine avgjørelser satt ned rettsstatens grensestolper. Høyesterett slo fast at forvaltningen bare kan pålegge borgerne byrder når dette har hjemmel i lov, og at også lovgiver må respektere de grenser Grunnloven stiller opp. Høyesterett viste selv at forfatningens spilleregler skal følges også der man er dypt uenig i de konsekvenser det har, som da Høyesteretts dommere i riksrettssaken mot ministeriet Selmer lot seg overstemme og derved legitimerende forfatningsomveltningen som banet veien for parlamentarismen.

Sin største prøve som rettsstatens vokter besto Høyesterett i desember 1940 da rettens medlemmer nedla sine verv i protest mot forordninger som åpnet for en nazifisering av domstolene, og mot at rikskommissær Terboven ikke ville anerkjenne domstolenes rett til å prøve den folkerettslige gyldigheten av okkupasjonsmaktens forordninger. Det er arven fra en slik rettstenkning dagens Høyesterett skal forvalte og anvende.

Høyesterett har på flere måter vært de lange linjers domstol. Innen rammene av lovgivningen har Høyesterett over tid gjennom avgjørelsene avklart og utviklet retten i lys av samfunnsforholdene. I lange perioder har dette vært en rolig og trinnvis utvikling, men noen ganger har den skjedd mer sprangvis og intenst – forårsaket av rask samfunnsutvikling, for eksempel ved overgangen til industrisamfunnet og ved rettsoppgjøret etter krigen.

Mine første ti år i Høyesterett fra 1986 var preget av det jeg skisserte som de lange linjer med en rettspraksis med en rolig utvikling – selv om sakstallene og arbeidspresset var stort. Men også i den perioden erfarte vi at samfunnsutviklingen skapte nye og til dels akutte problemer som også domstolene og Høyesterett måtte stri med. Som stikkord fra svært ulike områder kan nevnes: Økonomisk nedtur og utfordringer for barnevern. Det var konkursras og tvister om gjeld, og Høyesterett hadde i flere år rundt 1990 mange saker om gyldigheten av vedtak om omsorgsovertakelse fra barnevernets side.

Utover på 1990-tallet merker vi at noe skjer. Internasjonaliseringen melder seg – og det på to ulike rettsfelt. Menneskerettene i de grunnleggende menneskerettskonvensjonene påberopes og anvendes. Ved menneskerettsloven av 1999 gjøres de grunnleggende konvensjonene til norsk lov og gis også gjennom loven forrang foran annen lov dersom det skulle være konflikt. Det andre rettsfeltet representeres av EØS-avtalen, de forpliktelser den medfører og all den lovgivning som etter hvert gis for å gjennomføre Norges forpliktelser her. Internasjonaliseringen – inkludert innflytelsen fra og samspillet med internasjonale domstoler og andre konvensjonsorganer – preger i dag en betydelig andel av våre viktigste saker. Kanskje er det internasjonaliseringen av retten som har gitt den største og mest vidtrekkende endringen i sakssammensetningen i Høyesterett i hele Høyesteretts historie.

Internasjonaliseringen som gjør seg gjeldende for alle høyesteretter i Europa, har vært grunnlaget for det samarbeidet og den kontakt det nå er mellom de øverste domstolene i de europeiske landene. Internasjonaliseringen preger også det viktige samarbeidet mellom høyesterettene i de nordiske landene.

Delvis påvirket av internasjonaliseringen, men også delvis uavhengig av den, bestemte lovgiver at Høyesterett i større grad skal konsentrere seg om de prinsipielt viktige sakene og derved utvikle seg i retning av en mer rendyrket prejudikatdomstol. Dette er i dag en del av vår tenkning som høyesterettsdommere: Vi må løfte fram stort sett bare de sakene som er prinsipielt viktige. Kun da kan vi få behandlet disse med tilstrekkelige ressurser og fullt ut forsvarlig. Også dette har bidratt til å omskape Høyesterett – slik jeg ser det på en helt nødvendig og god måte.

Sett utenfra, med individuelle vota i våre dommer, kan arbeidet i Høyesterett kanskje for noen fortone seg som solospill – som om vi sitter på hver vår tue og handler etter eget forgodtbefinnende. Men om det i det ytre skulle fortone seg slik, er den praktiske virkeligheten en annen. Høyesteretts arbeid med sakene er i utpreget grad teamarbeid. Gjennom innspill og analyser i våre rådslagninger og domskonferanser, og med endringsforslag til domsutkast, bidrar alle for å få frem vota vi kan samles om og vota som på en god måte gir veiledning. I tilfeller hvor vi er uenige om resultatet, noe som kollegialt er helt uproblematisk, søker vi å bidra til at også de vota vi ikke kan slutte oss til, blir så gode som mulig. Lagspillet, samarbeidet og hjelpsomheten – alt med det mål å løfte Høyesterett – er med på å gjøre Høyesterett til et helt spesielt kollegium og en helt spesiell arbeidsplass.

Høyesterett er etter Grunnloven en av våre tre statsmakter – den dømmende makt. Vår rolle som statsmakt er kanskje ikke det vi tenker mest på når vi behandler mer ordinære straffesaker eller tvistesaker, men vi utøver også da samfunnsmyndighet som for dem saken gjelder kan være inngripende. Og at slike avgjørelser og slik maktutøvelse på samfunnets vegne er lagt til en egen – uavhengig – statsmakt er en helt grunnleggende side ved rettsstaten.

Noen scener i vår rolle som statsmakt er mer spektakulære, som ved Høyesteretts utøvelse av kontrollfunksjonene med de andre statsmaktene – ved lovlighetskontrollen av forvaltningsvedtak og ved grunnlovskontrollen med lovgivningen. Det er en maktutøvelse som kan gripe inn i politisk viktige beslutninger. Rolv Ryssdal uttalte da han trådte tilbake

som justitiarius i 1984 at "Det er et betydelig ansvar forbundet med å fastslå at de folkevalgte organer har trådt feil." Dette er jeg reservasjonsløst enig i, og jeg har følt på alvoret ved å tilsidesette lovvedtak de gangene vi er kommet til at loven har trådt over de grenser Grunnloven har stilt opp. Men – som Stortinget grunnlovfestet 1. juni i fjor – så er det domstolenes og i siste instans Høyesteretts plikt å prøve om et lovvedtak krenker Grunnloven. Og jeg vil gjerne si ved denne anledningen, med H. M. Kongen og Stortingets og Regjeringens øverste representanter til stede, at dette er en pliktutøvelse som er blitt møtt med aksept og respekt av våre folkevalgte. Det sier mye om Norge som rettssamfunn.

Det som mer enn noe annet kjennetegner Norges Høyesterett, er den vide domskompetansen Høyesterett har. I likhet med høyesterettene i Danmark, Island og Storbritannia har vår høyesterett en generell domskompetanse. Høyesterett dømmer i alle typer saker. I svært mange land er domstolsordningen en annen. Domsmyndigheten i siste instans, og oftest også i de øvrige instanser, er gjerne delt mellom ulike domstoler – mellom en "alminnelig" høyesterett og en forvaltningshøyesterett. Ofte er det også en egen høyesterett for konstitusjonelle spørsmål.

Høyesteretts rolle som en domstol med domsmyndighet på alle rettsområder, gir oss en unik mulighet til å se i sammenheng rettsutviklingen på ulike rettsfelt og nyttiggjøre oss en slik sammenligning. Men det er helt klart at i dagens høyt spesialiserte juridiske verden medfører den alminnelige domskompetansen at Høyesterett har særlige utfordringer – utfordringer som blant annet ligger i å sikre at domstolen i sakene får et komplett og fullgodt rettskildemateriale, og at ikke rettslige problemstillinger overses eller håndteres uriktig. For å møte denne utfordringen har vi startet en oppbygging av et utredningsapparat også for Høyesterett i avdeling, storkammer og plenum. Vi er her bare i startfasen og har behov for å gå vesentlig videre. Gjøres dette skikkelig, er jeg ikke i tvil om at det også i en tid hvor krav til spesialkunnskap er økende, vil være riktig å beholde Høyesterett som det den er – én Høyesterett med en alminnelig og generell domskompetanse. Alternativet – en deling av den øverste domsmyndigheten – vil svekke noe som er vesentlig for kvaliteten på arbeidet og etter mitt skjønn ha klare negative konsekvenser for den tilliten virksomheten og avgjørelsene vil bli møtt med i det norske samfunn.

Jeg har fremhevet den avgjørende betydningen av at saksbehandlingen og avgjørelsene har en fullgod kvalitet. En viktig del av en kvalitativt god rettspleie er en rask behandling. For partene vil det kunne være av avgjørende betydning, og det er sjelden det er konflikt mellom hurtighet og kvalitet i behandlingen med henblikk på å nå et materielt riktig resultat. Det har vært en betydelig trimming av organisasjonen i Høyesterett for å få til en rask saksbehandling, og vi kan i dag rett og slett si at vi i enhver henseende er à jour med saksavviklingen.

At Høyesterett er en åpen institusjon ser jeg på som helt vesentlig for den tillit vi blir møtt med. Mye har vært gjort her siden arbeidet med en mediestrategi ble startet opp i annen halvdel av 90-tallet. Det samspillet vi etter hvert har fått med pressens representanter har vært viktig for det vi så langt har fått til. Nye medier gir nye muligheter og nye utfordringer, og det å åpne Høyesterett er åpenbart noe som løpende må utvikles. Det som nå raskt bør på plass er nettsending av de muntlige forhandlingene. Vi innbiller oss ikke at det norske folk vil strømme til skjermene og følge med i forhandlingene her. Men vi registrerer at det ofte

er stor dekning av sakene og avgjørelsene i lokalmedia med geografisk tilknytning til den aktuelle saken, og noen saker ser vi blir fulgt med interesse av svært mange og over det ganske land. Saker for domstolene skal gå for åpne dører, og det er viktig at de gjør det. I vår digitale verden er åpne dører nettopp muligheten til direkte å følge med gjennom digitale media.

Jeg karakteriserte Høyesterett som de lange linjers domstol. De lange linjene viser seg også i personsammensetningen. Mange av Høyesteretts dommere gjennom Høyesteretts 200-årige historie har hatt en lang tjenestetid, ikke helt sjelden 20 år eller mer. Det har i alt vært 19 justitiarier. Noen av dem falt bokstavelig talt fra etter kort tid – slik at mange av de resterende har stått i justitiariusembedet i atskillig mer enn 10 år. Selv føler jeg nok at jeg utgjør en del av de lange linjene med 30 år som dommer her, hvorav de siste 13 ½ som justitiarius.

Tross de lange linjer jeg har beskrevet, har jeg i Høyesterett sittet sammen med i alt 54 dommerkolleger, noen flere om jeg tar konstituerte dommere med. Kollegiet har over tid endret seg. Det er nokså selvfølgelig. Et kollegium som Høyesterett må og vil være preget av dem som er her til enhver tid. Skifter i kollegiets sammensetning og karakter har bidratt til å gjøre min tid i Høyesterett til en meget spennende og interessant juridisk reise. Men gjennom hele perioden har det vært noen gode fellestrekk ved kollegiet – hvor det viktigste har vært en vilje til å løfte i flokk for å løfte Høyesterett. Og dette er for meg den naturlige dagen å rette en stor takk for godt og hyggelig samarbeid til alle som ha vært eller som i dag er mine dommerkolleger.

Men det er ikke bare dommerkollegiet som har endret seg. Det har hele organisasjonen og hele arbeidskollegiet. Det er i Høyesterett et meget godt administrativt- og juridisk støtteapparat som med stor kraft drives av direktøren og med dyktige og flotte medarbeidere. En hjertelig takk til dere alle for meget gode bidrag til arbeidet vårt.

Advokatene har en viktig rolle i saker for Høyesterett. Vår prosessform er muntlighet, og en god prosedyre er av stor betydning. Og i mange saker får vi nettopp det: Det møter advokater med innsikt og kompetanse i det rettsområdet saken gjelder, og gjennom den kontradiktoriske og muntlige behandlingen vil Høyesterett kunne få et godt grunnlag for å avgjøre sakene. Det er for meg all grunn i dag til å takke advokatene – og her inkluderer jeg selvfølgelig de møtende aktorer – for det samspillet det er mellom retten og advokatene med henblikk på å nå kvalitativt gode og riktige avgjørelser.

Våre saker er avgjørelser fra tingrettene og lagmannsrettene som er anket videre til Høyesterett. Vi ser mye godt dommerarbeid fra tingrettene og lagmannsrettene, og den gode måten de møter det rettsøkende publikum på er av stor betydning for tilliten til domstolene.

Høyesterett vil fremover åpenbart møte nye og store faglige utfordringer, først og fremst selvfølgelig i sakene, men også i behov for utvikling. Jeg har fullført min etappe for Høyesterett, og høyesterettsdommer Toril Øie er klar for den neste. Justitiarius Øie vil lede Høyesterett inn i en spennende og helt sikkert krevende periode. Du har alle

forutsetninger for å legge til rette for at Høyesterett vil oppfylle sitt viktige samfunnsoppdrag og bli møtt med tillit. Jeg ønsker Høyesterett og deg alt godt.

Etter Tore Scheis tale fulgte taler ved dommer Øie, stortingspresident Olemic Thommessen, justis- og beredskapsminister Anders Anundsen, førstelagmann Arild Eidesen, advokat og leder av Den norske Advokatforening Erik Keiserud, riksadvokat Tor-Aksel Busch, regjeringsadvokat Fredrik Sejersted, Høyesteretts direktør Gunnar Bergby.

Tore Schei avsluttet slik:

Jeg takker for den store heder Hans Majestet Kongen har vist Høyesterett ved å være til stede ved denne markeringen av justitariuskiftet. Det er jeg dypt takknemlig for. Jeg takker stortingspresidenten og statsministeren for den anerkjennelse og respekt dere har vist Høyesterett ved å være her, og jeg takker stortingspresidenten, påtroppende justitarius, justisministeren, førstelagmannen, Advokatforeningens leder, riksadvokaten, regjeringsadvokaten og Høyesteretts direktør for gode ord.

Da er dette møtet hevet.